

SLAVOLJUB GACOVIĆ

Miloša Obilića 48
19000 Zaječar
Jugoslavija

KOSMIČKO STABLO U KULTURI VLAHA SEVEROISTOČNE SRBIJE

Pored obredne prakse *Barbură*, *Grindii* i pesme *A sfinților cîntec* kao i stihova iz nekoliko *Petrecătura* (Gacović, S., 2000:1-257) koje autor nalazi u kulturi Vlaha severoistočne Srbije, donosi i uporedni materijal, egipatsku legendu o Ozirisu, biblijske navode o židovskoj Ašeri i materijal sa prostora Srbije (Timoka) i Bugarske da bi ukrštanjem dodirnih tačaka bolje sagledao “Veliko drvo” (*Lemnu Mare*), odnosno *Golemó drvó* ali i njegove supstitute, poput tavanske (noseće) grede, odnosno “*tovanjače*”, kuće pokojnikove i samog pokojnika.

Kako drugačije možemo razumeti obrednu praksu *Barbura* (Po crkvenom kalendaru to je u vreme Sv. Barbare /Varvare/) (16-18. XII), koja se u Podgorcu i Zlotu kod Bora održala do današnjeg dana, osim da je tu reč o Velikom drvetu (*Lemnu Mare*), odnosno Osovinu sveta (*axis mundi*) ili Kosmičkom stablu. Nju obavlja žena (domaćica kuće), koja rano ujutro odlazi u šumu (*la Barbura a marje*, 17. XII) da izabere mladicu hrasta (*šeroñ*; *Quercus cerris*) pred kojom se prekrsti, da bi se potom, raširenih ruku uzdignutih nebu, u stavu adoracije, okrenula ka istoku, a onda bi, zamahnuvši oštricom sekire ka deblu (*la tulpina la lemn*) i prizivajući joj “Dobro jutro” (*Bună dimineața*), izgovarala molitvene stihove božanstvu (Gacović, S., 1999:133-134):

Đin tîjsă dîșe:

Bună dimineața moșu Părăscău¹.

Prvi put se kaže:

“Dobro jutro starče Paraskau”².

---

¹ Paraskeva (*Părăškeva*) je ime ženskog roda i taj srpski naziv upotrebljava se za praznik koga Vlasi, u bukvalnom prevodu, nazivaju “*Veliki Petak*” (*Viñerja Marje*) iza koga se krije antički supstrat boginje “(Velike) Venere”. To što se Paraskeva u našoj molitvi naziva “deda” (*moșu*), pa je zbog toga ženski oblik imena *Părăškeva* dobio oblik muškog roda *Părăscău*, nastalo je verovatno pod uticajem patrijarhalne kulture.

Mulțămesc cu Dumi-ta'le.	“Uzvrăcam ti Gospodstvu tvome.
Ia-ți scamnu și șădî.	Uzmi stolicu i sedi.”
N-am veñit să șădî,	“Nisam došla da sedim,
Numa am veñit să taj pari,	Već sam došla da sečem kočeve,
Jorđi și nuja'le,	Šiblje i štapove,
Să-ngrađesc de un an de dîl'e,	Za godinu dana da ogradim,
Vițîl'i mîeal'e.	Vinograde svoje.”
<i>Đ-a duara să dîșe iar-așa și încă:</i>	<i>Drugi put se kaže isto i još:</i>
Ćimpu ³ mîeu,	“...Vreme svoje.”
<i>Đ-a triuara să dîșe iar-așa și încă:</i>	<i>Treći put se kaže isto i još:</i>
Bereketu mîeu.	“...Izobilje svoje.
Moșu Părăscău,	Starče Paraskau,
Să rămîni cu bine,	Ostani s dobrim,
Că la cîmp iar vin la cîine.	Jer do godine opet dolazim tebi.”

Stablo cera, koje domaćica iseče, dovuče se kući (ne nosi se na ramenu bez dodirivanja zemlje kao npr. Badnjak u Srba), te se njegovim granama okite kočine, štale, obori, kuće, izvori i uopšte cela okućnica, a daje se i svakom čeljadetu iz kuće da džara vatru na ognjištu, i pri tom domaćinu, domaćici i svima poimence poželi sreća, zdravlje, porod, obilje i veselje, puno unučadi, stoke i pšenice belice.

Kao što znamo, Paraskeva je srpski oblik imena boginje koju Vlasi u bukvalnom prevodu nazivaju “*Veliki Petak*” (*Viñerja Marje*), a po našem mišljenju, iza njega se krije antički supstrat italske boginje cvetanja prirode, “*Venere*” (*Venus*), koja je primarno bila “personifikacija milosti koju Jupiter daruje ljudima (*Venus Iovia*)” (Srejović, D., Cermanović-Kuzmanović, A., 1987:86). Muški oblik njenog slovenizovanog imena, Paraskau (*Părăscău*), u Vlaha bi

---

² Naziv *moșu Părăscău* možda se može izvesti (?) i iz lat. *për-excēlsis, adi*. “veoma visok, previsok; preuzvišen” itd. što bi nas onda navelo da ceo stih *Bună dimineața moșu Părăscău* prevedemo kao “Dobro jutro **Preuzvišeni** starče” što ima smisla kada se upoređuje s Badnjakom, odnosno sa žrtvovanjem starog boga u čast rađanja mladog Božića.

³ Stih *Ćimpu mîeu* nastao je omekšavanjem od *țimpu meu*, odnosno od lat. *tempus meum* “**moje vreme**”, međutim, u rumunskim govorima severoistočne Srbije ta složenica ima u prenosnom smislu drugu semantiku, pa bi se pre mogla prevesti kao “**moja letina**” koja se ubere u toku (jedne) godine. Ovakvo značenje reči *ćimpu* može se dobiti na osnovu rečenice koja glasi: *Cum a fost țăimpu anu-sta* u prevodu: “Kakva je bila **letina** ove godine”, a ne bukvalno: “Kakvo je bilo **vreme** ove godine”.

mogao označavati njenog (muškog) parnjaka, odnosno vrhovnog boga rimskog panteona, Jupitera (*Yuppiter*), boga svetlosti i neba. On je, pored ostalog, poštovan i kao “zaštitnik polja i plodnih njiva ... i čuvar njihovih međa (*Iuppiter Terminus*)” (Srejšović, D., Cermanović-Kuzmanović, A., 1987:184), baš kao i pomenuto božanstvo Paraskau (*Părăscău*) u Vlaha severoistočne Srbije.

Kod Vlaha severoistočne Srbije široko je rasprostranjen običaj, razume se, uz varijacije, da prilikom rođenja deteta, pored mnogih detalja, u obrednoj praksi *Grindîj*, “babica” (*moaşa*) novorođeno dete obmotano u povojnici (*în fâşij*) diže tri puta uvis do tavanske (noseće) grede (*grindă*), izgovarajući blagoslov: “Da porasteš veliki sve do grede, (ime deteta), da porasteš do tavanskih greda, ... kako smo ti videli krštenje i šišanje, a sada *Grindîj*, da ti vidimo svadbu i venčanje, da odrasteš, ostariš i osediš u blagostanju ...” (*să creşcă mare până la grindă⁴/lumi! la copil/, să creşcă până la grindă, ... cum ţ-am vădut boceđu şi cum moţu ăă l-am tuns, da-cuma grindîju, aşa nunta să ă-o vedem, să creşcă, să-nbatrîneşcă şi la cap să albeşcă cu trăi bun*)⁵.

U svim vlaškim selima severoistočne Srbije za decu rođenu u tekućoj godini, obred *Grindîj* se održavao na dan Svetog Vasilija (*Sîn-Vasîj*) u kući svakog deteta. Odatle potiče izreka “*Grindîj* se održava na dan Svetog Vasilija” (*Grindîju să faşe la Sîn-Vasîj*), koja se koristi kada se želi reći da određena radnja ima svoje određeno vreme u kome se jedino može izvesti. Nekada se ovaj običaj, po navodima E. Mason (Masson, E., 1991:208)⁶, održavao pod “Velikim drvetom” (*Lemnu mare*).

Glavnu ulogu u ovom obredu ima “babica” (*moaşa*)⁷, koja se bira iz kruga najbližih u porodici, i najčešće je to osoba ženskog pola, ali je zanimljivo istaći da u veoma retkim slučajevima, ukoliko “babica”

---

⁴ U prenosnom smislu “da porasteš sve do Gospod-Boga” (rum. *Să creşcă până-la Dumne-Zău* ili rum. opozit *Să creşcă cât o daltă*).

⁵ Na sličan način u hetitskoj himni želi se dug život kralju.

⁶ “‘Le Grand Arbre représente la place centrale’ ... Lorsque l’enfant naît, la nourrice *moaşa* le porte sous l’Arbre pour le soulever trois fois en prononçant les formules de charme concernant son avenir. Le même rite est répété le premier jour de l’An pour tous les nouveauxnés de l’année révolue. Le repas pascal a lieu sous le Grand Arbre également, on dresse alors une vaste table, c’est comme une assemblée générale du village.”

⁷ Za Novu godinu, odnosno sv. Vasilija, Vlasi severoistočne Srbije mese male kolačiće ‘babice’ za malu decu.

(*m̧aša*) bude, muškog pola, naziv ostaje (izričito) u ženskom rodu, “babica” (*m̧aša*)⁸.

Kada dete dobije temperaturu, odnosno oboli, valja popiti vodu u koju se prethodno utapala “babičina trava”(*jarba m̧aši* – *Calamintha officinalis* – gorska metvica), a ako detetu ne bude bolje, bajalica obaje gore navedenu vodu sa stručkom “babičine trave”(*jarba m̧aši*). To bajanje zove se “babičino bajanje”(*ḏescîncîc ḏe m̧aše* ili *ḏescîncîcu m̧așilor*).

Po egipatskoj legendi, staroj preko 6000. godina, Izida je iz stuba koji je pridržavao krov kraljeve palate, sačinjenog od tamariskovog drveta koje je za veoma kratko vreme naraslo do veličanstvenih razmera, izvadila kovčeg s telom Ozirisa. Priča se nastavlja time što je Izida obmotala stub kraljeve palate finom tkaninom i namazala ga uljem.

Badž (E. A. Wallis Budge) kao i Smit (W. Robertson Smith) ukazuju da obred drapiranja i mazanja svetog panja u legendi daje odgovor na nerešeno pitanje o prirodi ritualnih postupaka povezanih s Ašerom. Pogledajmo, šta o tome piše u Bibliji: “Kralj je zapovjedio ... svećenicima ... i čuvarima hramskog praga da iz Svetišta Jahvina iznesu sve bogoslužne predmete što bijahu načinjeni za Baala, za Ašeru i za svu nebesku vojsku... Izvan Jeruzalema iznio je iz Doma Jahvina, ... Ašeru i spalio ju je ... Razorio je stanove posvećenih bludnica ... u Domu Jahvinu ... u kojima su žene tkale haljine Ašeri.”(Druga knjiga o kraljevima 23, 4-7).

A šta su to, zapravo, Ašera, saznajemo u knjizi Olega Mandića: Ašera su “stabla ili zaštapljeni komadi drveta, za koje su Židovi vjerovali da posjeduju nadnaravnu moć... Obožavanje tih predmeta trajalo je sve do Josijine reforme godine 622... Šta više, ašere su se nalazile u Jeruzalemskom hramu... Ovo obožavanje ašera u samom hramu predstavljalo je kompromis između centralističkih tendencija Jahveova svećenstva i lokalnih kultova što su ga nametali vladari...”(Mandić, O., 1969:55).

Da je tavanska (noseća) greda (tovanjāča – *grindă*) supstitut Velikog drveta, dobijamo, posve sigurno, potvrdu i iz kulture Torlaka, za koju se ne može reći da pripada romano-vlaškoj (Bogdanović, N Vukadinović, V. Marković, J., 1996:27-81). Naime, iz rukopisa “Običaji i verovanja vezani za smrt u selu Ošljane” etnolog Dejan

---

⁸ Suprug “babice” (*m̧aša*) se na rum. zove *moșoń*.

Krštić nam je izneo informaciju sledeće sadržine: “U slučajevima teškog umiranja, smrtnik se još, da bi što lakše umro, polaže na zemlju ili se okreće ‘na_po_tovanjáče’ (u pravcu tavanskih greda, istok – zapad), i to tako da mu glava bude prema zapadu.”. O postojanju ovog običaja i u kulturi Vlaha, potvrđuju nam navodi S. Zečevića (Zečević, S., 1975:149-150), a da kod Srba i Hrvata “Među mnogim, neobičnim događajima koji navešćuju smrt može biti i *pucketanje kućne grede*”, ukazuje nam E. Šnevajs (Šnevajs, E., 1929:263). Da je tavanska (noseća) greda u bliskoj vezi s pokojnikom, potvrđuju i navodi K. i M. Telbizova iz kojih saznajemo: “А за да остане кѣсметѣт в кѣщи, *ostrigvat* malko *kosa* ot tila *na mǔrtveca i я slagat gore na gredata* ili зад нѣкоя ‘kǔna’ (ikona).”(Telbizov, K. i M., [sine ano]: 236). Kao što vidimo, tavanska greda se nedvosmisleno povezuje s pokojnikom, a već smo videli da se u obrednoj praksi Vlaha povezuje i s novorođenim detetom (Petrov, P. A., 1962:291). Stavljanje kose pokojnika iza ikone, umesto na kućnu tavansku gredu, za koje saznajemo iz navoda K. i M. Telbizova, jasno ukazuje da su hrišćanski sveci, predstavljeni na ikonama, supstitut starog božanstva koga predstavlja tavanska (noseća) greda. Zanimljivi su podaci koje ćemo izneti iz rada D. Krštića iznetog na II međunarodnom simpozijumu u Svrljigu (Krštić, D., 1996:90-91). Naime, posle donošenja, badnjak se uspravi uz kuću (možemo prepoznati stub kraljeve palate - prim. autora) ili pored kuće, u pravcu istok – zapad (možemo prepoznati tavansku /noseću/ gredu, tj. tovanjaču – prim. autora). “Na više mesta domaćica posle toga njegovo deblo uvije muškom košuljom” (Kulišić, Š. Petrović, P. Ž. Pantelić, N., 1998:BADNjAK 19-23, BADNjE VEČE 23-25)(možemo prepoznati Izidu kako obmotava stablo /stub/ iz koga je izvukla telo pokojnog Ozirisa). Prvi iver posečenog badnjaka (koji može biti nukleus rođenja mladog boga – prim. autora) “sedi pored ‘načvi’ dok se ‘podmesi’”, a pored ostalih kultnih hlebova mesi se i “‘povójnica na mládoga Bóga’ ili jednostavno ‘povójnica’”.

Tavanska greda povezana s ovim običajima, koji jasno u sebi supstituišu vrhovno božanstvo, direktno se pojavljuje u podatku po kome se na iver “stavi testo, pa se sa njega prstom uzima i njime se na plafonu kuće, na tavanskim gredama, prstom nacrtaju četiri krsta, koji opet u osnovi kuće čine krst. Kasnije, u toku godine, kad se razboli dete ili bilo ko drugi (npr. ima ‘vatra’, tj. temperaturu) ... ostružu malo testa sa plafona ili tavanske grede ... i time bolesnika mažu ...”. Kao

što se vidi, Badnjak, u kome možemo prepoznati Veliko Drvo, preko svog prvog ivera, koji može predstavljati nukleus mladoga Boga, i preko testa, koje predstavlja telo Boga, korespondira sa tavanskom (nosećom) gredom.

Dosadašnjim navodima je, nedvosmisleno, potvrđena naša teza, da je tavanska (noseća) greda, odnosno "tovanjača" supstitut Velikog Drveta. Znamo da je Veliko Drvo osovina sveta, a na njemu su u vertikalnoj ravni, predstavljena sva tri sveta, odnosno svet mrtvih (*lum̃ja alalaltă* - drugi svet ili *lum̃ja-ja* - onaj svet, ređe *lum̃ja nagră* - crni svet), svet živih (*lum̃ja-sta* - ovaj svet ili *lum̃ja vije* - svet živih, ređe *lum̃ja albă* - beli svet) i svet bogova (*acolo pje unde traješce Dumnje-Zău* - tamo gde živi Gospod-Bog). Prema tome, svet živih (svet onih koji dolaze - rađaju se) i svet mrtvih (svet onih koji odlaze - umiru), u sferi mitološkog žive na zamišljenoj osovini sveta, odnosno na istoj vertikalnoj ravni.

U mitu o Ozirisu Izida je, izvukavši telo Ozirisa iz stabla (stuba), obmotala stablo (stub) platnom, kao i Židovi svoje Ašere, što se, na mitološkom planu, može razumeti da je obmotala telo pokojnog boga, koga će ona vaskrsnuti iz mrtvih. Supstitut tog platna jeste "povojnica" (*fași*), koja se koristi prilikom rođenja deteta, a to u sinhronijskoj ravni možemo reći i za mušku košulju, kojom se povija deblo badnjaka, tj. davno zaboravljeno božanstvo (Atanasova, K., 1993:104-119), kao i za kolač u Torlaka, koji oni nazivaju "povójnica na mládoga Bóga" ili samo "povójnica". Tamariskovo stablo, koje je poraslo do "veličanstvenih razmera i zatvorilo kovčeg s Ozirisom u svoje deblo" predstavlja Veliko Drvo u kulturi Vlaha, odnosno "*Golemó drvó*" u kulturi Torlaka, a stub kraljeve palate može se poistovetiti s tavanskom (nosećom) gredom u kulturi Vlaha, odnosno "tovanjačom" u kulturi Torlaka. Samo je korak od Velikog drveta, koje se u stihovima *Petrecăture* bratimi s pokojnikom, do tavanske (noseće) grede, koja je supstitut tog božanstva, odnosno od pokojnog Ozirisa, Boga, koga će Izida vaskrsnuti iz mrtvih, do novorođenog deteta u obrednoj praksi *Grindii*, koga babica, koja je supstitut Izide, diže tri puta tavanskoj (nosećoj) gredi, i time mu, po verovanju Vlaha, daruje dug i blagorodan život. Evo i jednog primera iz stihova *Petrecăture* koji potvrđuje našu tezu da je Veliko Drvo zapravo samo božanstvo (Gacović, S., 1999:148).

Răsărit mja, răsărito,
Dumne-Dău în cîmpu luiŃo,
Un fir verde d-aluňao.

110 Nikao mi, ponikao,
Gospod-Bog u polju svome,
Zelen izdanak od leske.

Veliko Drvo je očuvano, do današnjeg dana, i u kulturi Torlaka. Uverili smo se da u nekim torlačkim selima, postoje zavetna stabla – zapisi koji nijednom svecu nisu posvećeni i nisu obeleženi hrišćanskim elementima. Takvo stablo, usled nedostatka hrišćanskog ekvivalenta, Torlaci zovu “Veliko Drvo” (*Golemó drvó*). Do današnjeg dana, u selu Ošljanu, sačuvao se obred rezanja slavskog kolača, za slavu (svetác), koji se ne odvija, uz prisustvo ukućana i gostiju, u kući domaćina, kao što je uobičajeno u srpskoj kulturi, već to čine pored zapisa, tj. kulnog drveća posvećenog pojedinim hrišćanskim svecima, a ona su, po mišljenju O. Mladenović i M. Radovanović, koje podržavaju mišljenje V. Čajkanovića, “supstitucija daleko starijih paganskih božanstava”(Mladenović, O i Radovanović, M., 1988:213).

Smemo li, nakon svega rečenog, u sinhronijskoj ravni, tamariskovo drvo, koje je zatvorilo kovčeg s Ozirisom u svoje deblo, od kojeg je napravljen stub za krov kraljeve palate i kojeg je Izida obmotala u tkaninu i namazala uljem, kao i stub umotan u haljine iz Jeruzalemskog hrama, a koji Jevreji zovu ašer, nadovezati na tzv. “mirósana” (Rakić, R., 1994:119) stabla, koja pod tim nazivom nalazimo u jugoistočnom delu Srbije, a koja se, inače, u ostalim krajevima nazivaju zavetnim stablima, zapisima (Kulišić, Š. Petrović, P.Ž. Pantelić, N., 1998:188-190) i tome slično.

Svakako da je tavanska (noseća) greda (tovanjāja⁹ – *grindă*) supstitut Velikog drveta, odnosno bora najčešće, jabuke (*măr*), ali i drugih fitonima koji imaju funkciju osovine sveta u vertikalnoj ravni na makrokosmičkom planu, kao što nam potvrđuju stihovi *Petrecătura*, npr. iz Nikoličeva, Osnića itd (Gacović, S., 1999:143).

ŃICOLÍŃA II, stih. 1-3
Răsărit, mja răsărito,
Un măr marje, baş rotato,
Întră uşa a lu Dana.

NIKOLIČEVO II
Nikla mi je, i ponikla,
Vela jabuka, okrugla,
Međ' dverima Daninim je.

OSŃIŃA, stih. 1-3

OSNIĆ

---

⁹ Naziv za tavansku noseću gredu u selima gornjeg i srednjeg Timoka.

Răsărit, mja răsărito,
Un Brad mare încrengurato,
Întră ușa lu Jovișu.

Nikao je, ponikao,
Bor veliki i razgranat,
Posred dveri Jovišove.

U stihovima *Petrecătura*, npr. iz Kladurova, Ranovca itd., Veliko Drvo, odnosno Gorun (*Goru*), postaje kuća pokojnikova kao što je tamariskovo drvo “kuća” pokojnog Ozirisa (Gacović, S., 1999:143):

CLADUROA, stih. 160-175

Țîpă Goru al d-în vîrtacu.
“Șe țîpî Gorule-n vîrtacu?”
“Da cum ieu să nu țîpo?
Că lu Dragan ȝa veñito,
ȝa veñit noăo dungeriŭo,
Baș cu noăo securiŭel'o,
Și cu noăo firizăl'o,
Și cu noăo kisărel'o,
Și cu noăo renzișqariŭo,
Lu Dragan casa să-ȝi faco,
Baș o casă dă veșiiŭo,
Baș cu noo ferescăl'o,
Și cu noăo penzerel'o,
Să vadă Dragan pr-în ȝel'o,
Baș în zarija Șqarilorŭo,
Cu lumina Luñilorŭo.

RĂNOĂȚ, stih. 167-191

În răsăritu Șqariluŭo,
Țîpă puŭu Goruluŭiŭo.
Da nu țîpă cum să țipe.
Ma țoaće l'em-l'i l'e despică,
Și frunța d-în l'emñe pică.
“Șe će țîpî Gorule aşare,
Șe će țîpî așă de tare?
Să miră și mic, și mare,
Da s-auđe prîstă țară.”
Da și Goru așă-ȝi spuñare:
Dar cum ieu să nu mă țîpo,
Că la miñe mȝ-a veñito,
Noo qameñ săcurașo,
Și cu noo firizașo,
Și cu noo kisărașo,

KLADUROVO

Sikće Gorun iz vrtopa.
“Zašto sikćeš iz vrtopa?”
“A kako ja da ne sikćem?
Kada Draganu su došli,
Došli devet drvodeljja,
Svi sa devet sekirica,
I sa testera još devet,
I sa kesera još devet,
I sa devet renda jošte,
Kuću Draganu da prave,
Kuću jednu baș za večnost,
Baș sa devet prozorčića,
Sa okana jošte devet,
Da sve Dragan kroz njih vidi,
Na svetlosti sunčevoj sve,
I na sjajnoj mesečini.

RANOVAC

Na izlasku Sunca, tamo,
Gorunov izdanak stenje.
Ne stenje kako se stenje.
Već sva stabla raščepľjuje,
Sva šuma bez lišća osta.
“Što, Gorune, stenješ tako,
Što ti stenješ tako jako?
Čudi se i velo, malo,
A čuje se preko zemlje.”
A Gorun mu ‘vako reče:
“Kako mogu da ne stenjem,
Kad su meni ‘vamo došli,
Devetoro drvoseča,
I još devet sa testerom,
I toľiko još tesara,

Și cu noo bărdurașo.
 Și pră Goru dă-l tajară,
 Cu săcuril'i-l tajară,
 Cu firiș ăl firișîră,
 Cu kisăre-l kisăriră,
 Cu berđăl'i-l bărduriră
 La pomînt ăl dobăriră,
 Casă la-l mort ăi sprimiră.”
 Casă cu noo ușiță,
 Și cu noo ferestuișe.

I još devet drvodelja.
 Mene odmah isekoše,
 Sekirama isekoše,
 Testerom me testerišu,
 Keserima obradiše,
 Bradvama me izdeljaše,
 Na zemlju me oboriše,
 Pokojniku dom spremiše.”
 Kuća devet dveri ima,
 i sa devet prozorčića.

U *Petrecăturama* npr. iz Podgorca i Melnice postoje i dokazi da je na mikrokosmičkom planu predstava pokojnika supstitut Velikog drveta, odnosno pokojnog Ozirisa u egipatskoj legendi (Gacović, S., 1999:144-145):

PODGORT II, stih. 1-3
 Je răsărit, je răsărito.
 Lastariu carje a drumaito,
 Jel îndărăt n-a măi veñito.

PODGORAC
 Šta je niklo, izniklo je.
 Izdanak je putovao,
 Nazad više ne vraća se.

MENIȚA, stih. 35-44
 Răsărit mja, răsărito,
 D-în mijlocu floriloro,
 Un fir vjerde trândăfiro.
 Șe al fir, fir dă trândăfiro?
 Șe fire é-aj poľegnito?
 “Nu-mis firu al poľegnito,
 Ma-mis Milan al sprimito.
 Sa sprimit dă putrăđito,
 A pus šalili la pominto,
 Că-n al še cîmp lung, și lato.”

MELNICA
 35 Nikao mi, ponikao,
 Usred cveća procvetalog,
 Zelen izdanak od ruže.
 Kakav izdanak od ruže?
 Što si izdanče poleg'o?
 40 “Nisam izdanak polegnut,
 Ja sam Milan pripremljeni.
 Spremih se ja da istrunem,
 Zemlji leđa da ispružim,
 Na širokom polju, dugom.”

Empirijski materijal, odnosno stihovi *Petrecătura* “*Veliki je Bor nikao | Sa vrhom je sve do neba | Krošnjom je on sve do mora | I od vrha sve do zemlje | Sav je od srebra i zlata | Na zemlji ga Bože nema*” upravo nam govore da “Veliko Drvo” predstavlja *makrokosmos*. Uostalom, i motiv “*crnog*” ili “*velikog sokola*” na njegovom vrhu koji, kada uzleće, “*Raj se otvara*” ili motiv “*žute zmije*” i “*crne vidre*” u njegovim krošnjama, pokazuju to isto. Ovi stihovi se po strukturi, ali i lepoti, mogu meriti sa stihovima skandinavskih *Eda* ili hetitskih

pogrebnihim himni. *Brad* (najčešće) u stihovima vlaških *Petrecătura* predstavlja isto što i *Jasen Yggdrasil* u stihovima skandinavskih *Eda* ili дрво ^{gls}*EYA(N)*- (sumerski alograf *GIS GAL* kao i akadosumerski *GIS^{su} RABU* su termini za “Veliko Drvo”) y hetitskim himnama koje čuvaju uspomenu na “Veliko drvo”, odnosno “osovinu sveta” (*axis mundi*). Evo i stihova *Petrecătura*, npr. iz *Ranovca* i *Kladurova*, koji nam nedvosmisleno to i potvrđuju (Gacović, S., 1999:151-153).

RĂNOĂȚ, stih. 1-40

La valé, la zavrńito,
 Marię brad mĳa rasarito,
 Cu vĳrvăriju păn la șeriő,
 Șĳ cu poalé đ-o spră măriő,
 Dĳ la vĳrf păn-la pamĳnto,
 Tot ĳe aur șĳ aržĳnto,
 Doamĳne nuĳe pră pamĳnto.
 ĳacă al mortu mĳa-žunžare,
 Șĳ đă brad s-apropiĳare,
 Șĳ-n šepĳa đă să rugarĳe:
 “Brađe, Brađe, fraća Brađe,
 ĳ-aplăcăt vĳrvăriĳire,
 Da să-m suĳ-u spaćĳlire.”
 Da șĳ bradu așă-ĳ spuĳnare:
 “Nu poș, nu poș să ĳ-aplăcu,
 Că-n vĳrvăriĳi d-a-mńale,
 Năgră šoĳma mĳa puĳato.
 Șĳ šoĳma va iscońare,
 Toaće-n Raĳ va đășchĳđare.”
 Da ĳar mortu prorugare:
 “Brađe, Brađe, fraća Brađe,
 ĳa plăcăt mižloașĳlire,
 Đă să-n suĳ-u brațĳlire.”
 Da șĳ bradu așă-ĳ spuĳnare:
 “Nu poș, nu poș să ĳ-aplăco,
 Că mižloașĳli d-a-mńale
 Galbin șerpe mĳa puĳato.
 Cĳn-șerpe va šuĳerare,
 Toaće Raĳ s-va đășchĳđare.”
 Dar ș-al mortu prorugare:
 “Brađe, Brađe, fraća Brađe,
 ĳe va strĳnžet poalĳlire,

RANOVAC

Ka dolini, ka zalasku,
 Veliki je Bor nikao,
 Sa vrhom je sve do neba,
 Krošnjom je on sve do mora,
 5 I od vrha sve do zemlje,
 Sav je od srebra i zlata,
 Na zemlji ga, Bože, nema.
 Evo pokojnika stiže,
 Do Bora se približio,
 10 I on poče da ga moli:
 “Bore, Bore, brate Bore,
 Deder prigni vrhe svoje,
 Svoja pleća da ja dignem.”
 Bor mu tada vako reče:
 15 “Prignuti ih ja ne mogu,
 Jer u mojim vrhovima,
 Soko crn se ispilio.
 Kada soko mi uzleće,
 Tada mi se Raj otvara.”
 20 Pokojnik se opet moli:
 “Bore, Bore, brate Bore,
 Deder prigni grane svoje,
 Da naruĳe ja pridignem.”
 Bor mu tada ‘vako reče:
 25 “Prignuti ih ja ne mogu,
 Jer u mojim granama se
 Žuta zmija okotila.
 Kada zmija ta zapišti,
 Tada mi se Raj otvara.”
 30 Pokojnik se opet moli:
 “Bore, Bore, brate Bore,
 Der prikupi krošnje svoje,
 Da ja noge svoje dignem,

Dă să-n suî pişoarilire,
 Da şi toace oşcoarilire.”
 Da şi bradu aşa-î spuñare:
 “Nu poş, nu poş să l-astrîngo,
 Că în poalîli d-a-mñale
 Năgră vidră mja puñato.
 Şî cîn-vidra va latrare,
 Toace Raj va deşchidare.”

CLADUROA, stih. 224-266

Şăda Dragan să rugarîo:
 “Brađe, Brađe să-n fi fračo,
 l-aplăcăt vārvārîlirîo,
 Ş-astrînzet tu poalîlirîo,
 Să trîcă cu pişoarîlirîo,
 Să-ş aşcărnă braţîloro,
 Braţîlor şi spaćîloro.”
 Da iar Bradu aşa-î spuñarîo:
 “Nu poş, nu poş să l-apleco,
 Că-n vārvārîli da mîelo,
 Marije şoimă s-a puñato,
 Ieu oi sta da ia plecarîo,
 Şoimîli va pioñarîo,
 Raju să va dăşchidarîo,
 Dragan-n Raj că va treşarîo.”
 Dragan sta dă să rugarîo:
 “Brađe, Brađe, fraća Brađo,
 l-aplăcăt miţloaşîlirîo,
 Ş-astrînzet tu poalîlirîo,
 Să trîcă cu pişoarîlirîo,
 Să-ş aşcărnă braţîloro,
 Braţîlor şi spaţîloro.”
 Da iar bradu aşa-î spuñarîo:
 “Nu poş, nu poş să l-apleco,
 Că-n miţloaşîli d-amîelo,
 Galbin şerpe s-a puñato.”
 Iel va sta le va plecarîo,
 Şerpîli va şuierarîo,
 Raju să va dăşchidarîo,
 Dragan-n Raj că treşarîo.
 Dragan sta de să rugarîo:
 “Brađe, Brađe, fraća Brađo,

I vascele kosti svoje.”

- 35 Bor mu tada ‘vako reče:
 “Ne, ne mogu ih prikupiti,
 Jer u mojim krošnjama se
 Crna vidra okotila.
 Kada vidra mi zalaje,
 40 Tada mi se Raj otvara.”

KLADUROVO

Sedi Dragan moleći se:

- 225 “Bore, Bore, brat mi budi,
 Deder prigni vrhe svoje,
 I prikupi krošnje svoje,
 Da pređem ja nožicama,
 Da podastrem ja naručju,
 230 Još naručju i plećima.”
 A Bor mu ovako reče:
 “Ne mogu ih ja prignuti,
 Jer u mojim vrhovima,
 Velik’ soko se izleg’o.
 235 Kad ja stanem, on poleće,
 I zapište sokolići,
 Raj će mi se otvoriti,
 Dragan će mi u Raj proći.”
 Stade Dragan moliti se:
 240 “Bore, Bore, brate Bore,
 Der prigni sredinu svoju,
 I prikupi krošnje svoje,
 Da ja pređem nožicama,
 Da podastrem ja naručju,
 245 Još naručju i plećima.”
 Opet Bor mu ‘vako reče:
 “Ne, ne mogu je prignuti,
 Jer i usred krošnje moje,
 Zmija žuta izlegla se.”
 250 Ako on i dalje ide,
 Zmija će tad’ zapištati,
 I Raj će se otvoriti,
 Dragan će mi u Raj proći.
 Dragan stade moleći se:
 255 “Bore, Bore, brate Bore,
 Deder prigni krošnje svoje,

I-aplăcăt tu poalîrîjō,	Da ih naručju podastrem,
Să șa șcarnă brațilorō,	Sve naručju i plecîma.”
Braților și spačiloro”	Bor mu opet ‘vako reče:
Da iar bradu așa-i spuñarjō:	260 “Ne, ne mogu ih prignuti,
“Nu poș, nu poș să l-aplēco,	Jer u krošnjicama mojim,
Că-n polcuțîli d-alē mîelō,	Crna vidra se okoti.”
Vidră năgră sa puîato.”	Ako on i dalje ide,
Iel va sta lē va pļecarjō,	Vidrice će zalajati,
Și vidrîli va latrarjō,	265 I Raj će se otvoriti.
Rajū sā va dășchidarjō.	Dragan će mi u Raj proci.
Dragan-n Raj cā va treșarjō.	

Upućujemo i na pesmu koju je “Zabeležio Virgil Birou od Cvetka Petra Pavlovog, seljaka iz [sela] Kobilja, [koje je] smešteno u mlavskom kraju Požarevačko-timočkog sreza” (*Cules de la Florea a lui Pătru Pau, paòr în Cobilia, plasa Mlavschi județul Pojarevaș-Timoc de Virgil Birou*)(Dumitrescu Jippă, A. i Metea, O., 1943:65), u kojoj se pominje *tisa* (grafija je *cisă*), a koju A. Dumitresku Žipa i O. Metea tumači u fusnoti kao *brad* “bor”. Evo i nekoliko stihova navedene pesme u kojima, pored paganske starine, ima pomalo i hrišćanskog uticaja (Gacović, S., 1999:160):

A SFINȚILOR CÎNTEC ¹⁰	SVETAČKA PESMA
Sus în cornul ceriului,	Gore u kraj neba,
Răsăritul Soarelui,	Na izlasku Sunca,
În mijlocul nămolului ¹¹ ,	U središtu mulja,
Stă sub creang de lemn de cisă ¹² ,	Ispod grane Tise,
Toată de prasnîc cuprînsă.	5 Svecima je okružena.
La masă cine ședea,	Ko za stolom sedi,
Joia, Lunea și Marțea, ¹³	Luna, Mars i Jupiter,
Miercurea și Sîmbăta, ¹⁴	Merkur i Subota

¹⁰ Rumunska ortografija je preuzeta sa originalom, mada prostor na kome je pesma zabeležena podleže drugim ortografskim pravilima, dok je prevod sačinio autor ovog rada.

¹¹ U stihovima *Petrecătura* iz Nikoličeva II ovaj motiv je razvijeniji, kao npr. “*Bajalnice koje vriște / U mulju, u zelenom blatu / I u žabljem kreketanju*”.

¹² Na ovom mestu autori upućuju na napomenu u kojoj navode reč “*brad*”, što znači da tisu poistovećuju sa *brad*-om (borom).

¹³ Bukvalan prevod je: Četvrtak, Ponedeljak i Utorak

Și sfînta Duminică,
 Sfînta Maică Vinerea¹⁵.
 Dar în capul lui *astal*¹⁶,
 Șede sfîntul Sfet Iovan
 Cu frate-su Pîntilie
 Și soru-sa Anghelina,
 Ce duce praznicul și cîna.
 Pre dă margină d'astal,
 Sfet Nicola paște un cal,
 Sfet Nicola cel cărunt,
 Taica nost'al de mult.
 .....

I sveta Nedelja,
 10 Sveta majka Venera.
 A u čelu stola,
 Sedi svetac, sveti Jovan
 S bratom svojim svet-Ilijom
 I sa sestrom Angelinom,
 15 Što večeru, praznik, nosi.
 A na kraju stola,
 Svet-Nikola pase konja,
 Svet-Nikola prosedi,
 Od davnina otac naš.
 .....

Ovaj rad je samo pokušaj da se u nekoliko segmenata kulture Vlaha identifikuje i izdvoji Kosmičko stablo i unekoliko prikaže u uporedbi sa segmentima starih kultura, poput egipatske i jevrejske na Bliskom istoku, kao i sa segmentima kultura koje i danas opstoje, poput srpske i bugarske na Balkanu.

LITERATURA

A.

- Атанасова, К., 1993 *Румънският Крачун – име на празник, митичен герой или забравено божество?*. - Българска етнология, кн. 4, София, 104-119.
- Богдановић, Н. Вукадиновић, В. Марковић, Ј., 1996 *“Библиографија Призренско-тимочких говора”*. - *“Призренско-тимочки говори”*, Издање поводом 25 година Филозофског факултета, Ниш, 27-81.
- Гацковић, С., *Путеви истине* : полемика о вредности једног научног рада, Зајечар, 1999.
- Гацковић, С., *Petrecătura – песма за испраћај покојника – у Влаха Унгурјана*, Зајечар, 2000.

---

¹⁴ Bukvalan prevod je: Sreda i Subota

¹⁵ Bukvalan prevod je: Petak

¹⁶ Na ovom mestu autori upućuju na napomenu u kojoj navode reč *Masă mare* (Veliki sto).

- Георгиева, И., 1982 *“Космическото дърво” в българската народна култура*. - Векове 1-2, София, 25-33
- Георгиева, И., *Българска народна митология*, Наука и изкуство, София, 1983
- Елијаде, М., *Шаманизам и архајске техники екстазе*, Матица Српска, Нови Сад, 1985.
- Зечевић, С., 1975 *Култ мртвих и самртни обичаји у околини Бора*. - ГЕМ 38, Београд, 149-150 (*“Други метод олакшања растанка са душом је да **самртник** промени лежај и да **се постави да лежи паралелно у правцу пружања греди на таваници**.”*).
- Каниц, Ф., *Србија : земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, друга књига, Београд, 1985.
- Крстић, Д., 1996 *Бадњи дан у Ошљану*. - Етно-културолошки зборник : за проучавање културе источне Србије и суседних области, књ. II, Сврљиг, 90-91
- Кулишић, Ш. Петровић, П.Ж. Пантелић, Н., *Српски митолошки речник*, Друго допуњено издање, Етнографски институт САНУ, Београд, 1998.
- Миков, Люб., 1991 *Пластични симболи на световното дърво в сватбената и погребално-поменната обредност у Българите*. - Българска етнография, год. II, кн. 1, БАН, Етнограф. институт с музей, София, 31-39.
- Младеновић, О. и Радовановић, М., 1988 *Заветни крстови у Заглавку и Буцаку*. - Тимочка Крајина у XIX веку : зборник радова, Историјски институт у Београду и Међуопштински одбор за обележавање 150 – годишњице ослобођења Тимочке Крајине од Турака, Књажевац, 213
- Морен, Е., *Човек и смрт*, Београд, 1981.
- Парпиловс, Л., 1980 *Чудесните дървета в българските вълшебни приказки*. - Български фолклор кн. 3, София, 12-24
- Петров, П. А., 1962 *Към проучването на обичая ‘Помана’ в северозападна България*. - Известия на етнографския институт и музей, кн. V, София, 291 (Занимлив је обред у с. Реброву код Софије /Бугарска/ приликом уласка невесте у младожењину кућу. Када јој свекрва, пре него уђе, дарује кудељу с вуном и вретеном, невеста, пошто уђе, **“забожда в гредата на тавана”**).

- Ракић, Р., *Библијски речник*, друго допуњено издање, Београд, 1994 (“**миро** – смола која цури из стабла и гране једног ниског дрвета и постаје уљаста смола. Било је састојак светог уља за помазање код Јевреја ...”).
- Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А., *Речник грчке и римске митологије*, Београд, 1987.
- Станојевић, М., 1931 *Комка /црквена терминологија у народном говору/*. - Зборник прилога за познавање Тимочке крајине, књ. III, Београд, 98-99.
- Телбизов, К. и М., *Традиционен бит и култура на банатските българи*. - СБНУ, София, [sine ano] 51, 236.
- Тодоровић, И., 1998 *Особена структура заветине у Гулијану (Сврљиг)*. - Етно-културолошки зборник, књига IV, Сврљиг, 305-310.
- Топоров, В. Н., 1971 *О структуре некоторых архаических текстов, соотносимых с концепцией ”мирового дерева”*. - ТЗС т. V, Ученые записки Тартуского госуд. унив. вып. 284
- Фрејзер, Џејмс Џ., *Златна грана : проучавање магије и религије*, Београд, 1989.
- Шневајс, Е., 1929 *Главни елементи самртних обичаја код Срба и Хрвата*. - Гласник скопског ученог друштва 2, Скопје, 263.

Б.

- Volis Badž, E. A., *Egipatska gnjiga mrtvih : Anijev papirus*, Beograd, 1988 (“Oziris je bio bog kroz čija se stradanja i smrt Egipćanin nadao da njegovo telo može opet ustati u nekom novom ... obliku. Njemu, koji je pobedio smrt i postao car onoga sveta, Egipćanin je upućivao molitvu za večni život kroz njegovu pobedu i moć. U svakom pogrebnom zapisu koji nam je poznat, od tekstova piramida do grubo ispisanih molitvi na kovčezima rimskog razdoblja, ono što je učinjeno za Ozirisa učinjeno je i za pokojnika, stanje i položaj Ozirisa su stanje i položaj pokojnika; jednom rečju, pokojnik je poistovećen s Ozirisom. Ako Oziris živi večno, i pokojnik će večno živeti; ako Oziris umire, tad će i pokojnik propasti.”).
- Dumitrescu Jippă, A. și Metea, O., *Timocul*, București, 1943.
- Mandić, O., *Leksikon judaizma i kršćanstva*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1969.

Masson, E., Le combat pour l'immortalité, Paris, 1991.